Мені справді здається, що треба читати лише ті книжки, що жалять і кусають. Якщо книжка, яку ми читаємо, не пробуджує нас ударом кулака в голову, навіщо її взагалі читати?

Франц Кафка, з листування, 1904 рік

Бути вільною!.. Кажу це голосно, щоб це красиве поблякле слово віднайшло життя, політ, зелений відблиск дикого крила та лісу.

Колетт, «Пута», 1913 рік

Той, хто писав до вас, писав для вас.

Гюґо Пратт, «Розмова з Едді Деволдером», 1990 рік

Часослов літературного непослуху

От уже двадцять один рік, як ми живемо у XXI столітті, проте література цього століття досі не відрізняється від літератури попереднього. 1921 року французька література зазнала тотальної революції. На початку XX століття нові романи нічим не нагадували романів XIX століття. Пруст і Селін усе змінили всього за три десятиліття. Дадаїзм і сюрреалізм вивели з моди класичну поезію. До таких змін у 2021 році нам ще далеко. Немає таких, як 1921 року, нових форм, карколомного порушення порядку, синтаксичних зламів, авангардистських переворотів і кипіння. У якому напрямі рухається сучасний роман? Хто є великими письменниками нового століття?

Це маленький перепис літератури нового століття: чи письменники XXI століття будуть такими самими, як у XX столітті, якщо не брати до

уваги тієї відмінності, що перші ще досі живі? Уже тепер триває відбір. Відчувається, що Уельбек і Жоффре височіють у перших рядах. Модіяно й Кундера у нас залишаються великими майстрами, але Брет Істон Елліс в Америці втратив свою корону. Араґон не помилився, за жінками справді майбутнє: у цій книжці Меґґі Нельсон і Дебора Леві, Віржині Депант і Ясміна Реза сяють на дуже добрих позиціях, а юних Софію Ауїн, Бландін Ренкель, Марі-Ев Тюо й Емму Бекер я вирізнив, тому що літературна критика нагадує мені ста́вки. Ми ставимо на виграш у перегонах нащадків. Я чимало поставив на Джонатана Літтелла як постлітературного експериментатора свого покоління. Сколастік Мукасонґа зграбно виривається вперед із темою геноциду в Руанді, а Філіпп Лансон, Рісс і Валері Манто передають своєрідну красу катастрофи. Сучасний роман хитається між силою реалізму та фліртом зі Злом. Крістоф Тізон пропонує «спіноф» до «Лоліти». Сімон Лібераті кидає виклик диявольській красі вбивства Шерон Тейт. Сільвен Тессон — це наш Блез Сандрар, але не такий міфоман. Венсан Равалек, як і вся його постджіянська[1] музика, залишається найкращим сучасним новелістом...

Мені захотілося нашвидкуруч накидати цю панораму, щоби показати, що французька література не тільки не померла, але й шукає шляхів мутації, як той коронавірус, щоби не зникнути без сліду в майбутньому світі.

Цей твір є добіркою пів сотні книжок, довільно обраних білим гетеросексуальним французьким чоловіком, якому за п'ятдесят і який до всього цього ще й народився в Неї-сюр-Сен[2]. У турнірній таблиці чемпіонату жертв я на останньому місці. Чому мої улюблені романи подекуди ображають, ранять, шокують? Бо я можу собі це дозволити. Мої смаки — це смаки буржуа, який прагне опуститися ближче до дна. У Франції від часів судового процесу над Бодлером і Флобером 1857 року (свій суд перший програв, а другий — виграв) ми завжди ставили літературну свободу понад усе.

Мета твору, який ви тримаєте в руках, — сказати, що література не має бути цензурованою, прибраною та очищеною. Найкращі книжки часто непристойні, огидні, укриті плювками, зіпсуті, вони досліджують нашу любов до підглядання, виставляють те, що суспільство хотіло б приховати, викривають темний бік нашого

роду людського, перетворюють збочення на красу, досліджують кордони, виходять за межі, порушують заборони. І насамперед — утручаються в те, що їх не стосується.

Добра книжка — це та, що не пропонує жодного уроку.

Я ніколи не думав, що два мої перші есеї про літературу матимуть аж настільки тверезі назви: «Остання інвентаризація перед ліквідацією» (2001) та «Перші підсумки після апокаліпсису» (2011). Я почав цю третю книжку в час, коли поліція виставляла охорону перед книгарнями, які зачинили за наказом уряду Франції. Чесне слово, я хотів би помилятися, та мій кінець світу настав саме 2020 року. Я вважав себе песимістом в естетиці, проте, попри власну волю, я ніби передчув майбутнє. Одне чи два десятиліття тому я описував літературу, якій загрожує смерть: аж ось вона офіційно вважалася мертвою з березня по листопад, ставши в очах держави не першочерговою діяльністю. «Бібліотека Судного дня» — підручник боротьби, видрукуваний 2021 року у світі, де продаж книжок заборонила біополітична система; цей термін придумав не я, а Мішель Фуко. Саме так він назвав контроль держави над нашими тілами

(«Наглядати й карати»[3], 1975). У книжці «Інфантилізація» (2021) Матьє Лен пропонує більш кумедний вислів — «держава-няня». Уважаю за потрібне попередити про це читачів, поки новий біополітичний декрет нашої няні не заборонив усіх видів культурної активності, окрім вигулювання песиків у радіусі ста метрів навколо найближчого комісаріату поліції.

Треба подивитися правді у вічі: закриття книгарень згідно з рішенням міністерства охорони здоров'я стало завершенням процесу руйнування літератури, що почався раніше. Шал цензури більш давній і глибокий. Він походить із *cancel culture*[4], породженої американською політичною коректністю, що зародилася в 1990-ті.

Мушу тут зробити зізнання, що розчарує моїх фанів: я й сам політично коректний. Думаю, потрібно запобігати публікації сексистських, расистських і гомофобних текстів. Якщо під час якої-небудь вечері я почую, як хтось із гостей називає когось «шльондрою», «негром» або «педиком», то я візьму стільця й кину його просто в пику — бо боюся, що моїх маленьких кулаків тут буде замало для бажаного результату. Я почав кар'єру колумніста в журналі Globe у 1980-х.

Я виступив проти расизму в рекламі у своєму романі «99 франків»[5] (2000). Я знімав ґей-весілля ще до того, як його легалізували у Франції («Кохання живе три роки»[6], 2011). Я створив роман і фільм, спрямовані проти сексизму, расизму, трансфобії та педофілії у світі моди (роман Au secours pardon[7], 2007, і фільм «Ідеаль», 2016). Я навіть три сезони поспіль мав гумористичну рубрику в ранковому шоу каналу France Inter, що дає відповідь на запитання про те, чи й своєю власною поведінкою я засвідчував конформізм. Однак тепер я мушу визнати, що політична коректність руйнує свободу висловлення багатьма різними способами, переважно дуже приємними. Точкою перетину між кризою громадського здоров'я та *cancel culture* є гіперчутливість. Ми ввійшли в еру м'якості й комфорту. Ми не тільки не погоджуємося хворіти, але й відмовляємося бути ображеними. Усі ніби вдають лягавих: і коли вулицею хтось іде без маски, і коли у твіттері хтось написав фразу, що нам не до вподоби. Ми критикуємо поліційну державу, проте проблемою стали ми самі — поліційні громадяни. Чому всі стали такими тонкошкірими?

Боротьба з дискримінацією призводить до вилучення книжок через стать автора, його можливі

правопорушення, дату народження, соціальне походження чи колір шкіри. Доходить аж до вимог заборонити твори, автор яких не є взірцевим громадянином, а чи має біографію, що не відповідає темі, про яку він пише. І до вимог вирізати з рукописів ті фрагменти, що можуть якось зачепити якусь із меншин. Хтось вимагає припинити запрошувати в медіа тих авторів, з якими не згоден. Хтось вихваляється, що більше не читає творів, написаних особами чоловічої статі. Ідея політичної коректності була благородною, та мала недолік: припущення, що місія літератури — підняти дух, указати шлях у кращий світ, говорити тільки хороше й не захоплюватися поганим, просвіщати маси й вести їх до прекрасного щастя.

Та зовсім не такою є роль літератури. Філіпп Соллерс у своїй останній книжці пише: «Література існує не для того, щоб говорити щось добре. Вона застерігає» («Таємний агент»[8], 2021). Якось у Нідерландах соцмережі закинули тамтешній перекладачці американської поетеси Аманди Ґорман той факт, що вона біла. Масштаби й жорстокість полеміки змусили Лукас Райнефельд відмовитися від цього перекладу. Тобто ми входимо у світ, де темношкірих мають